

УДК 378.147

І. В. Радченя

ПОНЯТТЯ «ПОТЕНЦІАЛ» ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

© Радченя І. В., 2016

<http://orcid.org/0000-0003-2524-7109>

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.47823>

Стаття містить теоретичні дослідження поняття «потенціал». У статті проаналізовано погляди вчених (філософів, педагогів, психологів) на формування потенціалу (життєвого, творчого, професійного) та підходи до його визначення. Проаналізовано значення терміну «потенціал», а саме: його походження, сучасна інтерпретація та значення. Наведено системну характеристику особистості, яка дає можливість творити, знаходити нове, приймати рішення та діяти оригінально й нестандартно в різних ситуаціях. Дано визначення потенціалу як динамічному інтегральному утворенню, що визначає ресурсні можливості розвитку людини та її здатність до оволодіння і продуктивного здійснення різних видів діяльності; потенціал, яким повинен володіти майбутній учитель, доцільніше назвати професійно-творчим, з одного боку, підкреслюючи специфіку педагогічної діяльності, з другого – життєвотворчість у діяльності вчителя.

Ключові слова: *потенціал, життєвий, творчий, формування, майбутній учитель.*

Радченя І. В. Понятие «потенциал» как предмет научных исследований.

Статья содержит теоретические исследования понятия «потенциал». В статье проанализированы взгляды ученых (философов, педагогов, психологов) на формирование потенциала (жизненного, творческого, профессионального) и подходы к его определению. Проанализировано значение термина «потенциал», а именно: его происхождение, современная интерпретация и значение. Приведена системная характеристика личности, которая дает возможность создавать, находить новое, принимать решения и действовать оригинально и нестандартно в различных ситуациях. Дано определение потенциала как динамическому интегральному образованию, которое определяет ресурсные возможности развития человека и его способность к овладению и продуктивному осуществлению различных видов деятельности; потенциал, которым должен обладать будущий учитель, целесообразнее назвать профессионально-творческим, с одной стороны, подчеркивая специфику педагогической деятельности, с другой – жизненное творчество в деятельности учителя.

Ключевые слова: *потенциал, жизненный, творческий, формирование, будущий учитель.*

Radchenya I.V. Concept "potential" as the subject of scientific researches.

The article analyses the views of scientists (philosophers, teachers, psychologists) on the formation of potential (vital, creative, professional) and its interpretations. The meaning of the term "potential" is analysed, namely its origin, the first designation in the developments in physics, modern interpretation and significance. The system characteristic of personality are given, which allows to create, to find new things, make decisions and act originally and non-typically in various situations. It is noted that one of the main directions of reforming the higher pedagogical education is to create conditions for a conscious, continuous personal and professional growth of the students. It is possible in the process of professional formation of sustainable spiritual, moral, and cognitive needs of the individual, improving their creative potential, expanding the range of ways of personal and active self-realization. The problem of updating and replenishment of reserves of vital creative sphere of future teacher is of particular importance as one of the most important components of personal potential, provided by the conditions of higher pedagogical education. The state expects further improvement of teacher's work from those who are associated with educational activities, the creation of conditions for maximum individualization of the learning process.

Key words: *potential, vital, creative, formation, future teacher.*

Постановка проблеми. Провідним завданням сучасної вищої освіти є забезпечення умов для всебічного розвитку особистості майбутнього фахівця, спроможності до адекватної орієнтації в умовах професійної діяльності, що постійно змінюються. Сучасному суспільству потрібен фахівець, здатний до інноваційної, творчої діяльності. Тому одним із провідних напрямів реформування вищої педагогічної освіти є створення умов для усвідомленого, безперервного особистісно-професійного зростання студентів. Це стає можливим завдяки формуванню під час професійної підготовки стійких духовно-моральних, пізнавальних потреб особистості, удосконалення її творчого потенціалу, розширення спектру способів її особистісної й діяльнісної самореалізації. Особливого значення набуває проблема актуалізації й поповнення резервів життєвотворчої сфери майбутнього вчителя як одного зі значущих складників особистісного потенціалу, що забезпечується в умовах навчання в системі вищої педагогічної освіти.

Вихідні концептуальні положення щодо професійної підготовки майбутніх фахівців відбито в Конституції України, законах «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 роки, Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в

європейський освітній простір, державній програмі «Вчитель», документах Болонської декларації та інших нормативних документах.

Держава очікує від усіх, хто пов'язаний з освітньою діяльністю, подальшого удосконалення учительської праці, створення умов для максимальної індивідуалізації навчального процесу.

Сучасний педагог – фундаментально освічена людина, здатна гнучко перебудувувати напрям і зміст своєї професійної діяльності, яка самостійно працює над власним розвитком, підвищенням освітнього й культурного рівнів, уміє самостійно набувати необхідних для професійної діяльності знань, умінь і навичок, критично мислить, володіє стійкою системою мотивів і потреб соціалізації, здатна активно й творчо діяти [4]. У зв'язку з цим «потенціал» як предмет наукових досліджень постає як актуальна науково-педагогічна проблема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема особистісного потенціалу широко вивчається у філософії, психології, педагогіці та інших антропологічних науках, що свідчить про її міждисциплінарний характер. Психолого-педагогічні аспекти особистісного потенціалу, його складників і можливостей продуктивного розвитку представлено в працях І. Беха, Д. Богоявленської, Л. Виготського, С. Глуховської, В. Долгунова, Г. Левашової, Н. Лейтеса, В. Семиченко, О. Яковлевої та інших.

Поняття «життєвий потенціал» формувалося у контексті таких понять, як «життя», «життєвий порив», «життєвий світ» людини у філософії таких відомих і видатних мислителів, як А. Бергсон, Є. Гусерль, Ф. Ніцше, А. Шопенгауер. В українській суспільній думці дослідження означеної проблеми пов'язане з роботами Л. Сохань, В. Доній, В. Назаренко та інших.

Використанню можливостей професійної підготовки у вищому навчальному закладі у формуванні особистості майбутнього фахівця присвячено праці Л. Ткаченко, М. Васильєвої, В. Гриньової, В. Євдокимова, Д. Коваленка, В. Лозової, І. Прокопенка, А. Троцько, О. Федоренко та інших.

Разом з тим, дослідження проблеми формування життєвотворчого потенціалу майбутніх учителів не можна вважати завершеним. Проведений аналіз наукових досліджень засвідчив, що в сучасній науці створені лише певні передумови для вирішення проблеми, яка є досить актуальною, теоретично й практично значущою.

Мета статті – розкрити особливості підходів до визначення «потенціал» у дослідженнях різних галузей науки.

Виклад основного матеріалу. Підготовка сучасного вчителя в умовах швидко мінливих соціально-економічних реалій, професійної підготовки і вимог, що зростають до нього, неможлива без цілеспрямованої й систематичної роботи з актуалізації його життєтворчого потенціалу.

Відзначимо, що необхідно чітко визначитися щодо ключового поняття, яким є поняття «потенціал», «творчий потенціал», «життєвий потенціал».

Термін «потенціал» досить широко використовується в різних галузях сучасного знання. У зв'язку з цим він не має свого єдиного й однозначного визначення, оскільки залежно від конкретної точки зору тієї чи іншої галузі науки трактується авторами по-різному.

Так, загальновідомо, що термін «потенціал» походить від латинського «potential», що означає «сила». Уперше цей термін як спеціальне позначення наукового об'єкта був використаний у природничо-наукових розробках з фізики. У межах предмета останньої, потенціал означає кількість енергії, яку накопичила система і яку вона спроможна реалізувати в роботі [3 с. 8]. За словником Ожегова потенціал – це фізична величина, що характеризує силове поле в даній точці [9]. Це електричний заряд, або величина, яка характеризує запас енергії тіла, що перебуває в певній точці силового поля (електричного, магнітного тощо) [2, с. 902].

Вже накопичено безліч праць, безпосередньо чи побічно присвячених проблемі потенціалу. Це свідчить про всезростаючий науковий інтерес до самого феномену, а також про його багатогранність і складну структурованість.

У сучасних умовах термін «потенціал», як свідчить вивчення довідкових видань і словників, використовується в іншому розумінні, а саме: як ступінь потужності в якомусь ставленні, або як сукупність засобів, необхідних для чогось; як позначення можливостей і джерел, які є в наявності, і які можуть бути використаними для досягнення певної мети, рішення якогось завдання [1, с. 440]. Поняття «потенціал» у роботах філософів і вчених трактується як «внутрішній смисловий слух» (Г. Батищев); як «прагнення, життєвий дух, напруга, активний рух» (А. Бондар); як «здатність творити світ для себе» (М. Лоський, С. Франк, С. Рубінштейн, А. Лосєв); як «життєва стратегія і життєва перспектива» (А. Абульханова-Славська) [5, с. 48].

Отже, життєвий потенціал – головна рушійна сила суспільного прогресу, який формується на підставі тісного впливу і взаємодії як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

О. М'ясоєдова об'єднує всі потенціали, що розглядаються в педагогічному аспекті, єдиним терміном – педагогічний потенціал, доводить правомірність його трактування з позицій системного підходу й виділяє щонайменше три типи педагогічного потенціалу: потенціал, що самоактуалізується; потенціал, що частково самоактуалізується; потенціал, який актуалізується внаслідок створення додаткових умов. Педагогічний потенціал будь-якої системи О. М'ясоєдова визначає як «єдність її кількісних і якісних педагогічних можливостей, які актуалізуються як унаслідок її саморозвитку, так і під час створення сприятливих зовнішніх умов» [8, с. 6].

До поняття потенціалу зверталися відомі вітчизняні психологи, зокрема В. М'ясищев, Б. Ананьєв, Б. Ломов та ін.

Зокрема за В. М'ясищевим, потенціал особистості – це система її відносин до зовнішнього світу і до самого себе. Натомість Б. Ананьєв у поняття «потенціал» включав розвиток людини як особистості і як суб'єкта діяльності, відзначаючи, що у взаємозв'язках їх особливостей, зумовлених природними властивостями індивіда, й утворюється індивідуальність. Тому потенції охоплюють здібності, обдарованість, спеціальні здатності, життєспроможність, працездатність. У цьому аналітичному розрізі Г. Суходольський виділяє типи потенціалів за функціями, здібностями; зокрема описує інтелектуальний, характерологічний, особистісний, когнітивний, емоційний, творчий [7].

Проблеми розвитку потенціалу дитини, дорослої людини були в центрі уваги першого філософа України Г. Сковороди. Він у своїх працях підкреслював: «Єдність думок, вчинків, слова і діла, розуму і волі сприяють розвиткові всебічно розвиненої, духовної особистості, яка в подальшому буде працювати наполегливо, творчо». А досягти цього можливо за умов вивчення педагогами природних якостей особистості [6, с. 21].

У зв'язку з цим завдання розвитку у вчителя нового набору професійних та особистісних якостей, можуть бути визначені загальним поняттям «творчий потенціал», який набуває на сьогоднішній день особливу актуальність.

Під терміном «творчий потенціал» ми розуміємо інтелектуальну структуру, яка складається із сукупності психічних процесів, якостей та

здібностей особистості, що реалізуються у процесі педагогічної творчості. Основи творчого потенціалу вчителя формуються, закладаються у процесі професійної підготовки та розвиваються в його професійній діяльності.

Аналіз філософських, педагогічних, психологічних наукових робіт, присвячених проблемам виявлення особливостей, структури і шляхів формування творчого потенціалу, дає кілька підходів до визначення поняття творчий потенціал.

О. Попель визначає творчий потенціал як системну характеристику особистості, що дає їй можливість творити, знаходити нове, приймати рішення та діяти оригінально й нестандартно в різних ситуаціях. Ця система, вважає науковець, складається з таких структурних компонентів:

- мотиваційний компонент, який виражає своєрідність інтересів особистості, її орієнтацію на творчу активність; при цьому домінуючу роль відіграє пізнавальна мотивація людини;

- емоційний компонент характеризує емоційний супровід творчості, емоційне налаштування на творчий процес, що висвітлює емоційно-образні характеристики психіки;

- вольовий компонент характеризує здатність особистості до саморегуляції та самоконтролю; якості уваги; самостійність; здатність до вольової напруги; спрямованість індивіда на досягнення кінцевої мети творчої діяльності, вимогливість до результатів власної творчості;

- інтелектуальний компонент виражається в оригінальності, гнучкості, адаптивності, швидкості й оперативності мислення [10, с. 34-35].

На думку багатьох учених, якісним показником педагога є його професійний потенціал, що базується на творчості, підготовці, вмінні адаптуватися до конкретних педагогічних умов. Професійний потенціал педагога – сукупність ув'язаних у систему природних та набутих якостей, що визначають його професійну спроможність виконувати свої професійні обов'язки на заданому рівні, база педагогічних знань, умінь в єдності з розвинутою здатністю педагога активно мислити, творити, діяти, втілювати свої наміри в життя та домагатися запроектованих результатів. Педагогічний потенціал складає сукупність педагогічних знань, умінь, навичок та здатність педагога творчо реалізовувати свої наміри, добиваючись цілей навчання.

І. Підласий та С. Трипольська стверджують, що визначальною характеристикою педагога є його професійний потенціал. Не відокремлені від інших якостей творчість, підготовка, адаптація до конкретних умов, – зазначають автори, – «не десятки інших конкретних якостей, а саме потенціал, як спроможність педагога професійно бачити, розуміти, ставити і вирішувати навчально-виховні проблеми є тут стрижневою характеристикою» [11, с. 88].

Висновки. Отже, під потенціалом треба розуміти динамічне інтегральне утворення, що визначає ресурсні можливості розвитку людини та її здатність до оволодіння і продуктивного здійснення різних видів діяльності. Поняття «потенціал» можна реалізувати крізь призму різних галузей науки: як передбачувана величина у фізиці, як «життєвий світ» у філософії, як спеціальні здібності в психології. Педагогічна наука розглядає творчий потенціал як системну характеристику особистості, яка дає змогу творити нове, діяти оригінально тощо. Потенціал, яким повинен володіти майбутній учитель, доцільніше назвати професійно-творчим, з одного боку, підкреслюючи специфіку педагогічної діяльності, з другого – життєвотворчість у діяльності вчителя.

Потенціал формується протягом усього життя, починаючи з дитинства й через підлітковий та юнацький вікові періоди. Відтак людина на початку життєвого шляху прагне до розвитку свого потенціалу, а потім його повного розкриття. Потрібно лише скерувати всю енергію молоді в соціально легітимну сферу, організувати осередки для інтелектуального й духовного її зростання. З погляду багатьох вітчизняних вчених творчий потенціал включає в себе всі властивості особистості – мислення, волю, пам'ять, знання, переконання. Загальним у всіх визначеннях творчого потенціалу є його здатність до виведення особистості на новий рівень життєдіяльності, перетворенню самої особи. Основи творчого потенціалу майбутнього вчителя формуються, закладаються у процесі професійної підготовки.

Література

1. Биби́к С. П. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / С. П. Биби́к, Г. М. Сюта ; [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – Харків : Фоліо, 2006. – 623 с.

2. Великий тлумачний словник української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ Перун, 2003. – 1440 с.
3. Ворсовський О. Л. Теоретико-методологічні основи інвестиційного потенціалу підприємства / О. Л. Ворсовський // Інвестиції: практика та досвід. – 2007. – № 15. – С. 8-11.
4. Гекало Л. Розвиток творчого потенціалу педагога / Л. Гекало // Початкова освіта. – 2014. – № 10. – С. 5-8.
5. Кичук Н. В. Формування творчої особистості вчителя / Н. В. Кичук. – К. : Либідь, 1991. – 96 с.
6. Моляко В.О. Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості : збірник наукових праць / [за ред. В. О. Моляко]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – Т.12, Вип. 4. – 336 с.
7. Мясищев В. Н. Психология отношений / В. Н. Мясищев ; [под ред. А. А. Бодалева]. – М. : Институт практической психологии, Воронеж: НПО «МОД ЭК», 1995. – 356 с.
8. Мясоедова Е. А. Подготовка студента педвуза к исследованию педагогического потенциала среды : дис...канд. пед. наук : 13.00.01 / Мясоедова Елена Александровна. – Астрахань, 1997. – 219 с.
9. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Советская энциклопедия, 1973. – 846 с.
10. Попель А. А. Психологические условия развития социальной креативности студентов в процессе профессиональной підготовки : дис. ... канд. психол. наук / А. А. Попель. – Н. Новгород, 2005. – 217 с.
11. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.